

AZ ÉREMTAN RÉGÉSZETI VONATKOZÁSAI

„Az archaeológiának egy ága sincs, mely a historia folyamatát olyan közvetlenül kísérné s olyan összefüggő képben illusztrálná, mint a numizmatika. Talán nem becsljük nagyon túl szaktudományunkat, ha azt mondjuk, hogy a numizmatikai emlékek, minden írásbeli emlék híján, maguk képesek volnának egy állam történetének fővonásait előállítani. Az uralkodók sorrendjén kívül feltünteti a korok műveltségét, ízlését, észjárását; a typus-rokonságok feltüntetik a forrást, melyből egy nép kulturáját merítette s azt minő alakban dolgozta fel, másrészt, hogy hatott ő más népek kulturájára; leletek biztos útmutatást nyújtanak a forgalom irányára, kereskedelmi összeköttetésekre; a pénzek anyaga kézzelfogható alakban bizonyítja egy ország szegénységét, jóllétét vagy gazdagságát, beállt zavarokat, ipar, kereskedelem, bányaművelés lendületét vagy hanyatlását; az érmek felirataiban, címereiben s egyéb vonatkozásaiban nyomon követhetjük a közjogi viszonyok fejlődését és változásait; száz és száz szempont, mely a történetíró munkáját megkönnyíti s kiegészíti.”

Réthy László (1851-1914)

Réthy Lászlónak a numizmatika tudományáról 1899-ben megfogalmazott gondolatai napjainkban is épp oly helytállóak, mint százhusz évvel ezelőtt. A vert pénz két és fél évezrede van jelen, és tölt be meghatározó szerepet az európai civilizációk mindennapjaiban, de magának a tudományágnak a története is nagyjából félezer éves múltra tekint vissza. Kezdetei a reneszánsz időszakában gyökereznek, amikor megkezdődött az ókori régiségek, köztük a legnagyobb számban előkerülő régészeti tárgyak, a numizmatikai emlékek iránti intenzív érdeklődés.

Ennekköszönhetően már a kora újkor elején százas nagyságrendben jöttek létre éremgyűjtemények

A pénzzel és pénztörténettel foglalkozó tudományág nevének eredete a vert pénz antik elnevezéséből (görög νόμος – ejtsd: nomosz –, latin nummus) származik.

szerte Európában, és csupán a 16. század során ezernél is több pénztörténeti vonatkozású kiadvány jelent meg. Magyarországon az éremgyűjtés a 15–16. században kezdődött, első nagy fénykorát a 18. században élte, amikor nem létezett olyan főúri könyvtár, amelynek ne képezte volna részét *numophylacium*, ahogy akkortájt az éremgyűjteményt nevezték. A numizmatika rövidesen tért hódított az oktatásban is: gombamódra szaporodtak az iskolai éremgyűjtemények. A legrégebben alapított és napjainkig fennmaradt numizmatikai közgyűjtemény 1753-ban Nagyszombatban jött létre, a nagyjából 20.000 darabos gyűjteményt jelenleg az ELTE Régészettudományi Intézete őrzi. Az éremtan történeti és régészeti oktatásban betöltött szerepének jelentőségét jelzi, hogy az egyetem Budára költözését és újjászervezését követően 1778-ban a bölcsészeti kar tizenegyedik tanszéke Érem- és Régiségtani Tanszék néven (*Cathedra Archaeologico-Numismatica*) jött létre. Hazánkban jelenleg az egyetemi oktatásban nem létezik önálló numizmatikai szakirány – a legközelebbi ilyen Bécsben működik (Universität Wien – Institut für Numismatik und Geldgeschichte) –, ennek ellenére a régészeti képzésben résztvevő, főként a római és a középkorra szakosodott hallgatóktól elvárt, hogy legalább numizmatikai alapismeretekre szert tegyenek. Magyarországon nincsenek „okleveles” numizmatikusok, a tudományágat művelő kutatók zömmel régész, kisebb

Jankovich Miklós (1772–1846)

Érem kontra érme

Szabatosan a (pénz)érme (többes szám: érmék) alatt a fémből készült fizető-eszközt értjük, míg a különleges alkalmazásra, vagyis nem a mindennapi pénzforgalom céljából előállított veretek neve az (emlék)érem (többes szám: érmek). Bár ezzel a finom különbségtétellel nem árt tisztában lenni, jó tudni, hogy az évszázadok során kialakult tradicionális terminológia szerint éremképről, éremletről, éremmellékletről és éremtárról beszélünk, annak ellenére, hogy a felsorolt összetett szavak első tagja voltaképpen érmét, és nem érmet takar.

A Magyar Nemzeti Múzeum első éremszekrényeinek egyike, Széchényi Ferenc ajándéka, 19. század eleje

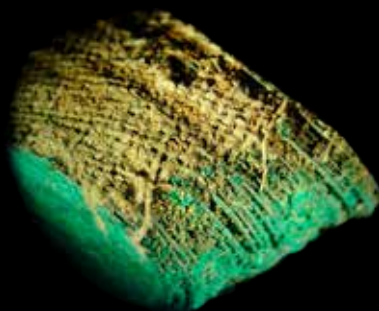
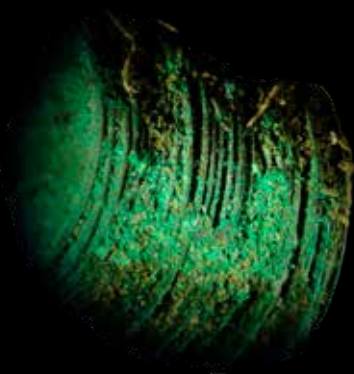
Éremszekrény a Magyar Nemzeti Múzeumból, 19. század közepe

mértékben történész/művészettörténész végzettséggel rendelkeznek, akik autodidakta módon sajátítva el a munka elvégzéséhez szükséges ismeretanyagot váltak numizmatikussá. Bár a numizmatika ezer szállal kötődik a régészethez, attól két vonatkozásban is jelentős mértékben eltér. Míg a régészeti leletanyag szinte kivétel nélkül közgyűjteményekben lelhető fel, addig a régi pénzekből – legyen az antik vagy középkori – mennyiségileg legalább ugyanannyi, ha nem több van magánkézben világszerte, mint amennyi megtalálható a múzeumok éremtáiraiban.

Ennek viszont a numizmatikát mint tudományágat érintő következményei vannak: mivel a pénzek könnyen hozzáférhetőek szinte bárki számára, a történelem egyik segédtudományának tartott numizmatika

rozsa meg továbbá a kibocsátó személyét, a készítés helyét és időpontját, majd ezek segítségével helyezi el az érmét szélesebb kontextusba, és vázolja fel a vizsgált korszak pénztörténetét és pénzforgalmát. Ebben természetesen felhasználja más társtudományok (oklevéltan, felirattan, címertan, pecséttan stb.) eredményeit éppúgy, ahogy azok merítenek a numizmatikából.

A régészet szemszögéből a pénzek legfőbb vonzerejét pontos keltezéértékük jelenti, hiszen a kerámiákkal, ékszerekkel vagy egyéb fémtárgyakkal ellentétben készítésük korát igen szűk időhatárokra belül lehet meghatározni, így segítségükkel más régészeti jelenségek kora is pontosabban állapítható meg. Így járt el Jankovich Miklós is, aki az 1834-ben Ladánybene-Benepusztán

Nagykálló-Harangod lelőhelyen előkerült, 40 db 12. századi anonim denárt tartalmazó, szövetbe csomagolt éremlelet, amelyet tulajdonosa feltehetőleg véletlenül veszített el

kutatói bázisát tekintve is jelentős mértékben eltér a többi történelmi diszciplínától, így a régészettől is. A csekély számú, főként múzeumokban és egyetemeken működő „hivatásos” numizmatikus mellett komoly létjogosultsággal bírnak azok a gyűjtők és kereskedők, akik, bár csak elvétve rendelkeznek szakirányú képesítéssel, az évek-évtizedek során megszerzett hatalmas anyagismeret birtokában jelentős eredményekkel tudnak hozzájárulni ennek a tudományágnak a fejlődéséhez.

Régészet és numizmatika

A numizmatikus munkája alapvetően mit sem változott az utóbbi évszázadok során: elsődleges feladata a pénzérmék minél pontosabb dokumentálása, értve ezalatt az elő- és hátlapi körirat és éremkép leírását, valamint a fizikai jellemzők (anyag, súly, átmérő, finomság, verőtőállás stb.) felvételét. Az ebből nyert információk alapján a numizmatikus hatá-

előkerült temetkezést éppen a benne talált Berengár itáliai király (888–915) és császár (915–924) veretei alapján tudta a 10. század első harmadára keltezni, elsőként azonosítva így a honfoglalás kori leletanyagot. A numizmatikai anyag régészeti szempontú elemzése azonban csak a 20. század első felétől kezdett előtérbe kerülni. Korábban ugyanis mellékesnek tartották előkerülésük módját, sőt, ez általában nem is volt ismert, pedig a pénzérmék – más régészeti tárgyakhoz hasonlóan – ideális esetben rendelkeznek lelőhellyel, van leletkörnyezetük és lelőkörülményük, így az előkerülés kontextusának ismeretében más és más történelmi következtetések levonására alkalmasak. Egy kincslelet, amely alatt azt az előkerülési formát értjük, amikor egynél több érme egyidejűleg, azonos helyen került földbe, lehet szándékosan elrejtett lelet, építési áldozat, de egy erszényben hordott, véletlenül elvesztett pénzösszeg is. Évszázadok távlatából nyilván nem állapítható meg

egyértelműen az elrejtés oka (amely mögött akár egyéni tragédia is meghúzódhat) és időpontja, amely évtizedekkel is későbbi lehet a benne rejlő pénzérmék koránál. Többtucatnyi hasonló összetételű kincslelet összehasonlító elemzése révén azonban már lehetséges megalapozottabb következtetéseket tenni. Az azonos jellegű leletek földrajzi elterjedésének vizsgálata révén sikerült például azonosítani a markomann–szarmata háborúkat (167–180), a tatárjárás (1241–1242) vagy a tizenöt éves háború (1591/1593–1606) korára jellemző, igen szignifikáns lelethorizontot. Egészen a közelmúltig az éremleletek általában véletlenül bukkantak elő, nem ellenőrzött ásatási körülmények között, így csak fenntartásokkal nevezhetők zárt kincsleletnek.

A kincslelet lehet zárt (azaz teljesen megőrzött) és hiányos (részben elkallódott).

A leletet rejtő kerámia-edényről készült röntgenfelvételen jól látszik, hogy a pénzeket eredetileg egy vászonzacskóban helyezték az edénybe

zívebbé váló műszeres lelőhely-felderítés azonban jelentős mértékben javította a régészek és numizmatikusok esélyeit. Egyre nagyobb számban kerültek elő *in situ* [azaz eredeti, bolygatatlan helyzetben – a szerk.] zárt kincsleletek, a korábbiaknál jóval több információ kinyerését téve így lehetővé. A fémkeresők használata, kombinálva a „civiliek” bevonásával a kutatásba, lehetővé

A Paks mellett *in situ* feltárt 14. századi bécsi denárokat tartalmazó kincslelet

tette korábban előkerült kincsleletek lelőhelyének ismételt átvizsgálását, ez pedig sok esetben további leletanyagot eredményezett. Egy-egy kisebb régió szisztematikus átvizsgálása rendszerint hatalmas mennyiségű szórványanyagot eredményez, amelynek segítségével követhetjük a helyi pénzforgalom jellegére is. A módszeres, immáron a fémkeresőt sem nélkülöző terepbejárások pedig a pénzekon kívül olyan, korábban kuriózumszámba menő leletanyagot, nevezetesen plombákat, mérlegeket, mérlegalkatrészeket, illetve

Utólag már nem állapítható meg, hogy eredetileg mekkora mennyiségű és milyen összetételű anyagot tartalmaztak, amely természetesen torzíthatja a belőlük levont következtetések helyességét. Az utóbbi évtizedek nagy felületű régészeti feltárásai, valamint az egyre inten-

az egykor hozzájuk tartozó súlykészleteket eredményeztek, amelyek révén új perspektívák nyíltak meg a középs- és újkori pénz- és gazdaságtörténeti kutatások számára.

Híres-neves numizmatikusok

Weszerle József
(1781–1838)

Gohl Ödön
(1859–1927)

Harsányi Pál
(1882–1929)

Pohl Artur
(1899–1981)

Huszár Lajos
(1906–1987)